

MÁCS JÓZSEF
**A hajózható Ipoly
 avagy Pettyes, Császár
 és a többiek**

Miután erőszakkal elszakítottak édesanyámtól, tulajdonképpen fogságba estem. Alig kartávolságnyira a nagyobb családomtól, de egy másik országban, így tehát elérhetetlen távolságban. Szegény jó anyaországom nem tudott változtatni a helyzetemen. Csupán eszelősen és kitaróan bele-belekiabálta a világra:

– Adjátok vissza a fiaimat!

Tízéves, ha lehettem ekkor, vékony dongájú, nyúlánk falusi gyermek, aki mögött ott volt már az elemi iskola monarchiabeli négy osztálya, a tanítójától kapott ismeretekkel, amelyek közül talán az volt a legfontosabb, hogy „akármilyen helyzetbe kerülsz is, Pettyes, légy életrevaló, és tudd a dolgodat!” Nem ez a rendes nevem, a tanítómtól kaptam, mivel nagyon szeplős az arcom. De úgy megszoktam, hogy már a szüleim és a falubeliek is kapott nevemen szólítanak!

Persze jó tanítóm, Kelemen Lajos akkor még nem gondolta, nem sok kell ahhoz, hogy amit a Jóisten egyetlen egésznek teremtett, egy vesztes háború okán a győztes hatalmak úgy szétszedjenek, hogy alig marad belőle valami. S nekem már az új helyzetben kell majd eligazodnom, talpon maradnom.

Jó tanuló voltam, a bizonyítványomban csupa egyes osztályzatok. Amikor azonban kiszakítottak édesanya hazám karjai közül, s letettek ott, ahol mindig is éltek az elődeim, s az új állam négy osztállyal még meg is toldotta a kötelező iskolába járást, én a ránk kényszerített helyzetben egyszerre megutáltam a földrajzot, még ránézni sem szerettem a térképre.

Tanítóm hazám hanyatlásának egyik okaként a turáni átkot emlegette, az urak széthúzását és veszekedését, a sok Civakodó Henrik természetű magyart, hogy II. Henrik bajor herceg nevét is beleszójem a történetbe, aki megállásra és meghökölésre kényszerítette egész Európát rettegésben tartó harcok elődeinket meg a tatár- és törökűdülést, mert hiszen akkor kapta el az ország a már-már gyógyíthatatlan sorvadásos betegséget és a vele járó pusztítás okozta népfogyatkozást.

Egyszóval jó tanítóm az országot romlásba vivő okokat keresve és magyarázva nem volt tekintettel sem királyra, sem főúrra, aki jobbágyait akár erőszakkal is a

saját hitére és magyar öntudatára vezethette volna, még Szent Istvánra sem, mert a fiának írt Intelmei mindegyikével sem értett egyet, s ezen aztán földi feljebbvalójával, Mihály Antal tiszteletes úrral gyakran össze is vezett. Nagy királyunk Intelmeinek egy részét, az ország jövője szempontjából legfontosabbat, mármint azt, hogy „az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsd és becsben tartsd, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak”, úgy magoltatta be velünk, ahogy ő látta volna jónak: „Az egynyelvű és az egyszokású ország az igazán erős és hosszú életű, nem esik szét darabjaira, mint a földre ejtett agyagkorsó! Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket tartsd távol az országotól, másutt tartózkodjanak és lakjanak szívesebben, mint nálunk!” Persze utólag könnyű okosnak lenni! Hogyan láthatta volna előre első királyunk, akár még a szent szemével is, hogy elérkezik keserves, véres történelmünknek az a napja, amikor ránk rontanak és legyilkolják elődeinket a tatárok, majd később a törökök, s a szűkségszerű betelepítések után a más nyelvű népek egyszer csak hűtlenek lesznek Magyarország szent koronájához, és szétugranak, ki erre, ki arra, mintha közéjük csapott volna valaki! Vak Béláról már nem is beszélek, mert ő szegény még az orra hegyéig sem látott. Falun mindig akadnak magukat okosnak mutató emberek (minél nagyobb a birtok, annál több az ész), az enyémben is éltek ilyenek, akik odáig merészkedtek az okoskodásban, a szarajevói gyilkosságra csupán azért volt szükség, hogy a világháborút kirobbanthassák, és a Monarchia Kárpát-medencére eső részét darabokra törhessék! Ennek az alattomos tervnek a végrehajtásához kellett szülőfalumnak tizenhét hősi halottat adnia... Ha olykor-olykor váratlanul nyitott be az osztályba a tiszteletes úr, és mi éppen Szent István királyunk Intelmeinek tanítónk szerinti változatát mondtuk fel hangosan, a világ minden kincséért sem koronázta volna meg az igyekezetünket azzal, hogy ámen. Pedig amikor papunk is arra eszmélt egy napon, amire a tanítónk már korábban, látni lehetett rajta, most már ő is szemrehányást tenne Szent Istvánnak, mert tanítónk jelenlétében azt motyogta az orra alá: „Ha most feltámadna és körülnézne szent és kegyelmes első királyunk, és látná, mi lett országából, rögtön másodszor is meghalna, de előbb szánná-bánná, amit a jövevényekről mondott. És kezet fogna veled, elismerve, hogy falusi tanítóban is lakozhat előrelátó bölcs király!”

Gyermekfejjel kényszerültem egy olyan összetákolt új országba, amelynek a vezetői (tanítóm és papom szerint) azt tudták a legjobban, amit a magyar királyok, hercegek,

grófok, bárók, földbirtokosok nem, hogy az elfoglalt vagy ajándékba kapott idegen föld népét, amilyen gyorsan csak lehet, be kell olvasztani. S ennek az országnak Csehszlovákia volt a neve. Államfője meg Masaryk, akinek gondoskodnia kellett rólam, s velem együtt több mint egymillió magyarról! Nem lehettem akármilyen gyermek, mert valahol, valamilyen kastélyban vagy palotában, amelynek Trianon volt a neve, a békeszerződés rólam szóló toldalékába belefoglalták, hogy enni-innivalóból nem kaphatok kevesebbet, mint a népem fölött uralkodó többség, és hátrányom sem származhat abból, hogy nem tudom az új állam nyelvét. Iskolámban anyanyelvemen tanulhatok. Családfőmnek, Masaryknak, akinek a nevét mi, gyerekek Ma-szarik, holnap eszik-nek harsogtuk kórusban, azt is kötelességévé tették, hogy papom is, tanítóm is ugyanaz maradjon.

Roszmájú lennék, ha azt állítanám, rosszul indult sorom ugyanilyen helyzetbe kényszerített falumban. Tanítóm magyarul tanított, a papom magyarul papolt, a bíró, a jegyző és minden járási és egyéb hivatal magyarul beszélt a felnőtt emberekkel, a parasztok tulajdon magyar földjükbe hasíthatták továbbra is a barázdát, a madarak magyarul csiviteltek fölöttük, a napszámosok és a cselédek is magyarul szidták fukar kenyéradó gazdáikat, persze mindig csak a hátuk mögött. A kisbíró dobja is magyarul szólt hallgatóihoz a közhírré tétetikkel...Csendes nyári és téli éjszakákon a kutya is magyarul ugatott. Meg a szerelmes párok is csak tüzes magyar szavakat sugdostak egymás fülébe.

Benešt azért nem említettem eddig, mert róla azt tartották felmenőim és a falubeliek, hogy összehazudta a republikát, és utálták a nagy hazudozót. Azt azonban elismerték róla, sőt kivételes képességének tartották, hogy ő még a kígyó girbegörbe kanyargását fölülmuló Ipolyon is hajózni tudott, amelyre a folyó két partján élő odavalósiak nem voltak képesek, hiszen sekély vízében néhol még a teknőjük is megfeneklett. Biztosan azért merészkedett képzeletbeli hajójával az Ipolyra, mert tudta, hogy Búvár Kund már csak a történelemlapok lapjain él, de ha akadna helyette egy másik bátor vitéz, ő sem lenne képes alámerülve elsüllyeszteni a hajóját. Nem is lenne rá szükség, megfeneklene magától. A döntéshozók azonban az ártatlan folyócska esetében is a hazugságot hitték el, nem az igazságot, mert Benešnek több esze volt annál, hogy beültesse őket nemlétező hajójába, és nem érdekelte őt az ott élő emberek véleménye sem. Mert ők akkor már nem is a hazudozásaira voltak kíváncsiak, hanem arra, hogy az odaáti szegény libák átrepülnek-e a határnak kijelölt folyót, mert nagy volt bennük a hajlandóság, és ha erre vetemednek, akkor könnyen a csehszlovák fináncok fazekában találhatják magukat.

A kertjeink alján kanyargó Ipoly közelségében az volt a legrosszabb, hogy amit az elemi iskolát kijárt emberrel sem lehetett megértetni, mármint hogy eddig és ne tovább, hogyan lehetett volna az állattal és a szárnyasokkal, hogy csak a levegőben röpködő madár mehet egyik országból a másikba határátlépő engedély nélkül, ők nem. Hányszor kellett szinte kedves hangon rimánkodni a folyón átgázoló, a határt semmibe vevő ludaknak:

„Gyertek vissza, libuskáim! Itt is tudtok magyarul beszélgetni. Töletek talán nem is veszik rossznéven...”

Falum felnőttei, de a lányok, legények is mintha a bal-tája nyelére támaszkodó betyártól kérdezték volna, miért is adják fejüket tilalmas dolgokra, vagyis a határfolyón való tiltott átgázolásokra? Miért jobb nekik a most már odaáti község kocsmája, boltja, mint a maguké? Volt abban persze félfalunyi rokonság is, amelyet tisztességtudóan látogatniuk kellett. Engedély nélkül természetesen. Persze mindkét oldal fináncai elég hamar rájöttek arra, hogy ha behunyják a szemüket, és nem látnak semmit, kényelmesebben élhetik az életüket. Nem kell szüntelenül jegyzőkönyvet felvenniük, továbbítaniuk...

A határközelség és a hajózható Ipoly átugorhatósága meg a száraz lábon való átkelés lehetősége a bibliai Mózes segítségével is gyorsan felvirágoztatta a csempészetet. Hozták-vitték az árut egyik országból a másikba, és sokan meggazdagodtak a seftelésből. Elsősorban azok, akik tudták, mi olcsó itt, mi drága ott, és fordítva. Soha annyi hátizsák nem fogyott a közeli kisváros boltjában, mint közvetlen az államváltás után. Segítette az új helyzet az orvvadászokat, s még azt az egyszerű és együgyű falubeli földművelő embert, Csalfa bácsit is, aki nyúlra vadászás tilalma idején az Ipolyra hordó földjén dolgozott, s egy közelében elbáméskodó nyulat agyonütött. Nem lett volna ebből semmi, de feljelentette valamelyik földszomszédja, és bíróság elé állították Ipolyságon. Emlékezetes s egyben neveléses is volt a szomorúfűz ágára hasonlító, igencsak lekonyuló bajuszú Csalfa bácsi magyarázkodása, ami még a bírakat is nevetésre fakasztotta. Meg is úszta büntetés nélkül. Mert ha már a bíró is nevet a tárgyaláson, ott ítélet nem születik.

„Igen tisztelt bíró urak, dolgozok-dolgozgatok asszonykámmal a földemen a folyó közelében, és egyszer csak azt látom, hogy egy nyúl tiltott határátlépésre készülődik. Nem úgy van az, kezdek morgolódni magamban, hogy te csak úgy menni akarsz, nekem meg engedély kell hozzá, de amikor észreveszem, hogy esze ágában sincs jobb belátásra térni, mérgemben úgy orrba vágtam, hogy azon nyomban kimúlt. Nehogy a végén még bele is füljön a hajózható Ipolyba! Dicséretet érdemlek én ezért, kérem szépen, nem ítéletet! Megakadályoztam egy nagy törvénysértést, és életet is mentettem...”

Jó tanítóm egészen más miatt került bajba. Minden pedagógusi felkészültségét latba vetve s még körmöst osztogatva sem tudta megtanultatni velünk a csehszlovák himnusz szövegét. Minden próbálkozásának sírásrívás lett a vége. A végén ő is elbőgte magát tehetetlenségében. Alapjában véve nyugodt ember volt, de egyre idegesebb lett, mert attól félt, és nem is alaptalanul, hogy a végén kirúgják az állásából, mert nem akarja, hogy tanítványai csehszlovák nyelven tudják énekelni a himnuszt. S az volt ebben az egészben a legborzasztóbb, hogy a pápaszeme mögött is hunyorgó szemű tanfelügyelő meg semmi másra nem volt kíváncsi, ha meglepetésszerűen belépett az osztályba, csak a Csehszlovák Köztársaság himnuszára, amelynek a teljesen érthetetlen szövegére nem állt rá a gyermekek szája. Földrajz, történelem, hittan, természetrajz, mintha nem is szerepelt volna a tantárgyak között. Csak a csehszlovák himnusz. Jó tanítóm, hogy végleg megszabaduljon a gyötrelmes lelki tehertől, egy további tanfelügyelői látogatás során teljesen ártatlan képpel így állította ki a bizonyítványt saját tehetetlenségéről és a tanulók igyekezetéről, szavainak a szülők véleményével is nyomatékos adva:

„Mélyen tisztelt tanfelügyelő úr! Ha éjt nappallá teszek, akkor sem fog menni a himnusz. Ezek a gyerekek mindent megtesznek azért, hogy a szövegét tudják, gyakorolni akarják a tanítás befejezése után is, mert otthon már a szülők is nagyon türelmetlenek, gyermekeiktől szeretnék ők is minél hamarabb megtanulni, hogy akárhol elénekelhessék, ahol a köztársaság iránti hűségüket és az elcsatolásuk fölött érzett örömeiket ki lehet nyilvánítani, legyen az kisvárosi piac, vásárok vagy bíróságok színhelye, vagy a kötelező katonai szolgálat, vagy egy kopott sarki kocsmá. Kedveskedni akarnak a hatalomnak, mert nem kerül egy fillérjükbe sem, akárcsak a gyermekek a tanítójuknak jó előmenetelükkel, de hiábavaló az igyekezetem, olvasni se, értelmezni se, megjegyezni se tudják a mássalhangzókból tobzódó cseh szavakat. Sok éjszakám ráment már arra, hogy találjak valamilyen megoldást. Még jó Kazinczy Ferencünket is segítségül hívtam, aki, feltehetően ön is tudja, a Monarchia Spielberg nevű börtönében raboskodott elég sokáig, van múltbeli kötődése az új országhoz, s volt ideje még azon is eltűnődni a cellájában, miért nehéz kimondania a magyar embernek harmadik legnagyobb városuk, Brno nevét, ahol jó költőnket és nyelvújítónkat a császáriak szintén fogva tartották? És méltóztatik tudni, milyen megoldást talált? Mondjuk csak mi magyarok Brnót egyszerűen Bernónak! Könnyítsünk a kiejtésén egy további magánhangzó betoldásával. Nem honosodott meg nyelvünkben így sem. Esetleg ha Barnát javasolt volna Brno helyett, az megjegyezhető lett volna. De az meg már tör-

vénybe ütköző önkényes helységnévvaltoztatás lett volna! Nyelvünkben elég sokáig a német elnevezés tartotta magát, a Brünn. Nos, mivel újabb himnuszunkba nem lehet annyi magánhangzót belegyömöszölni, amennyi szükségeltetne, megfontolásra ajánlom méltóságotoknak a magyarra fordítását!”

„Okos dolog, amit a kolléga úr ajánl! Továbbítom a feletteseimnek, hogy azok meg továbbítsák a miniszterünknek!” – mondta hevülten a pápaszemes tanfelügyelő, s ahogy hallgattam és néztem őt az osztályban, kisebbségnek találtam a természetét, mint a nagy akadémikus és versíró Gyulai Pálét, aki az olvasókönyvünkben mindig a költeményeivel és a fényképével együtt volt jelen.

Lehet, jó tanítómnak köszönheti a Csehszlovákiába kényszerített összes falusi és városi reformátusság, hogy magyarul énekelheti iskolájában és templomában a csehszlovák himnusz szövegét... Bár pap, presbiter, hívek rájöttek hamar, hogy egyik himnusz olyan, mint a másik, ne válogasson az ember, még ha olyan kivételes és megtisztelő helyzetbe kerül is, hogy kettő van belőle. Marad a réginél, és kész! Énekelje mindenkinek a maga himnuszt... Egyébként is leleményes nép a miénk, szeret elég gyakran a ló másik oldalára átbillenni, úgy tenni, mintha nem tudná, mikor melyik himnuszt kell énekelnie! Március hetedikét, Masaryk születésnapját mindenkinek meg kell ünnepelnie. Nekünk is. S tanítóm úgy jár el, mintha az egész nagybátori teremtett világ a Csehszlovák Köztársaság elnökére emlékezne az iskolában összezsúfolódva, de a tanulókkal és a falu népével a magyar himnuszt énekeltetve intézi el az ünnepséget. De Nagybátor és sok más falu és kisváros elemi iskolásai és templomban imádkozó népe magyar himnuszában éneklését a távoli fővárosban, sőt az új ország parlamentjében is meghallják, és mert nem is titkoltan bántja a fülüket, törvénnyel tiltják meg nyilvános helyeken éneklését, és közhírré tétetik dobszóval is: „Ha valaki a törvény kihirdetése után is elénekel nyilvános helyen a magyar himnuszt, az bíróság előtt felel a tettéért!”

Erre aztán egyik a kocsmában zendít rá, másik a fia esküvőjén vagy a lánya lakodalmában, a harmadik Ipolyság főterén, ahol már a bírák is hallhatják, ha nyitott ablaknál folyik a tárgyalás. Ítélet azonban soha nem születik, mert az érintettek nem ismerik el a törvénysértést. Ők nyakas kálvinisták, és ha kedvük van dalolni, református éneket vagy énekeket énekelnek...

Jó tanítómnak az volt a legkínosabb, ha megkérdezte akármelyiküinktől, mi a neve az új ország fővárosának. A válasz soha nem volt más, csak az, hogy Budapest. És ha csúnyán leszamarazott bennünket, akkor sem állt rá a szánk Prágára, hiába példálózott

előttünk Bernóval, hogy abba még csak magánhangzót sem kell rakni, mert van benne kettő is! Azt meg már meg sem merde kérdezni tőlünk, ki a feje a köztársaságnak, mert arra meg mindig az volt a válaszuk, hogy Horthy Miklós, akire pedig nagyon haragudtak a csehek. Kelemen Lajos tanító úr tudta is, hogy miért! Csatahajó parancsnoka volt a Földközi-tengeren, és a világháború kitörésekor győzelmet aratott az ellenséggel vívott harcban, és a csehek attól félték tanítóm szerint, hogy Horthy Miklós kormányzó, korábban ellentengernagy, Ferenc József császár és király szárnysegéde egy napon sétahajózásra hívja Beneš az Ipoly határfolyó szakaszára. Akkor pedig kitör a botrány, és még hangosabb lesz a „Mindent vissza!” kiabálás...

Mennyit idegeskedett szegény tanítónk amiatt is, hogy derék embernek egyáltalán nem mondható tanfelügyelője elfeledkezve a himnuszról, olyanokat is kérdezhet tőlünk, amire a válaszaink rá nézve veszedelmesek lehetnek. Ilyen azonban nem fordult elő. Hamar rájöttünk a tanítónk segítségével, hogy bizonyos kérdésekre a tanfelügyelő jelenlétében mást kell mondanunk, mint amit gondolunk. Egyetlen egyszer esett meg, hogy az én mezítlásbas cselédgyerek padtársam azt felelte az egyik kényes kérdésre, amit gondolt, de mielőtt elragadta volna tanfelügyelő urat az indulat, jó tanítóm az ablakhoz hívta, és az osztálynak hátat fordítva azt suttogta a fülébe:

„Sajnos debil a gyerek, nem tudja, mit beszél. Ilyen is ül egy-kettő a padokban!”

Rá kellett jönnöm elég hamar, hogy az új országgal, akárcsak Tompa Mihály gólyájának, nekem is két hazát adott a végzetem. Az egyikben lakom, a másik után meg epekedve vágyakozom. S félre az irigységgel, anyámból is kettő van. A mostohát közvetlenül szeretném, ha tudnám, a másik után meg csak áhítozik testem-lelkem, egyik szép református énekünk verssora szerint. Pedig ő az igazi, az elvesztett anyaország édesanyám, de vele csak magamban vagy az álmaimban beszélgethetek. S ha kettő a himnuszom, az anyám, miért ne lehetne két részre osztott az arcom is. Az igazit rejtem, a hamisat mutatom! A nyelvemmel meg mindennek az ellenkezőjét mondom, mint amire gondolok, mintha én is debil lennék! Egyszóval az államváltás után az alkalmazkodás kétszínűsége maradt meg tartósan a falubeliekhez hasonlóan az én arcomon is.

Ne féltse hát Pettyest senki, amiért nem égi, hanem földi hatalmak igazságtalanul kisebbségi sorsra juttatták. Van ennek az eddig felsoroltakon kívül további előnye is. Kérdezem én, hogy egy ilyen csóró, pelyhes állú jövőnyári legény, mint amilyen én vagyok, kerülhetett volna-e úgy egy másik országba, hogy szegény apjának egy fillérjébe sem került? Bár látnivalóban, nem lettem gazdagabb!

Egyelőre itt is azt szemrevételezem, amit édes hazámban láttam. A nagybátori házakat az őket pásztoroló, fehérre meszelt templomtoronnyal meg a jó termőföldekben és fában is gazdag Ipoly völgyét. Hogy más országban kopotatom a cipóm talpát, azt egyelőre csak a községnév-tábla veteti észre velem, amelyen megduplázódott a falum neve, most már abból is kettő van. Velké Bátorovce került a Nagybátor fölé, s a falubeliek ebbe csak azért törődtek bele, azért nyelték le mérgeiket, mert benne hagyott bátor szavunknak olyan fenyegető jelentősége van, hogy a türelmünknek is van határa, tessék ezt az államhatalomnak tudomásul venni, s ajánlatos lesz a tolvajoknak is messziről elkerülniük a falut, ha nem akarnak rosszul járni. Persze nem a hajózható folyó átugrásával, mert annak botozás lehetne a vége.

Ha pedig egyszer majd a pénztárcámban is megduplázódnak a koronák, ahogy anyám és a himnuszom, valamint a falum neve, akkor már a bálban sem illik rám a szegény legények nótája! A bálózással azonban még várnom kell! Pelyhes az állam, nem borotválkozom, foltozott nadrágban járok, és mindig csak gyalog, mert biciklire nem futja a szüleim pénzéből. A számár háta is jó ülőhely lenne nekem, van a közeli urasági pusztán, a juhászok azon közlekednek, mint ahogy Krisztus urunk is hajdan Jerikó és Betlehem között, de az sem olcsó mulatság. Bár határozottan előnye a biciklivel szemben, hogy nem esik le a lánca, nem lyukad ki a gumija, a csengőt viszont pótolni tudja az örökös iázásával, azért sem kell pénz. Persze a számárról ugyanúgy csak álmodozhatok, mint a bicikliről. Apám egyikről sem akar hallani. Mert igazság szerint nincs is rá szüksége, szegény ácsmester nagyapám rábeszélésére asztalos-segédi oklevelet szerzett, ami jövedelmezőség tekintetében csupán annyi, hogy a faluban ide-oda hívják, reperáljon meg valamit. Csip-csup munkákat végeztetnek vele csurránó-cseppenő pénzekért!

Szüleim arcán és a szívükben ugyanolyan mély gyász ül, mint az egész otthagyt országban, mert amiről eddig még nem ejtettem szót, a nálam jóval idősebb bátyám odaveszett az olasz fronton, életét áldozta azért, hogy a hősi haláláról szóló hír már az új helyünkön, egy másik országban érjen utol bennünket. Ha a Jóistennek belátása lenne, most azonnal feltámasztaná őt, mert a jóra való katona, mint a testvérem is, nem azért állta a sarat az olaszok pergőtüzében, hogy aztán a haláláról szóló hír esetleg el se jusson a szüleikhez! Persze, be kell látnom, értelmetlen lenne a Jóistent ilyenre kérnem, mert mi lenne a földkerekséggel, ha az értelmetlenül meghalt egyszerre mindnyájan feltámadnának? Talán el sem férnénk a földön. Így aztán a szüleim arcán is lassú megnyugvást, beletörődést látok. Bár a nagy csapást elszenvedő

emberek nem nappal sírnak, hanem éjszaka, amikor elteríti rajtuk fekete lepedőjét az Úristen!

Magamban örülhetnék is, hogy egyedül maradtam szüleimmel kicsiny házunk fedele alatt, a bátyám cipőibe, ruháiba és az alsóneműibe belenövök lassan, s ha a szüleim olyanok lennének, még fel is tételezhetnék rólam, hogy esténkénti lefekvéseim idején imámba foglalom, ha már olasz földre, az irdatlan messzeségbe kényszerítette őt a legfőbb hadúr meg az igazi hazájának a szeretete, élve vagy halva maradjon is ott, ne tapasztalja meg, mi lett az országgal. Isten látja lelke, soha ilyet nem kívántam. Mások halálát sem, nem a testvéremét! Ha azonban úgy történt minden, ahogy történt, idegen földdel takarták be testét bajtársai, nekem abból csupán annyi lesz az örömet szerezni nem tudó hasznom, hogy lélekszámban megfogyatkozott családom üdvöskéje leszek, reménysége szüleimnek öreg napjaikra!

Bár ne kiabáljam el előre a dolgot, mert miközben azt találgatom, mit kezdjek az elemi iskola nyolc osztályával, bekönyörögjem-e magam a nagybátori körjegyzőség irodájába írni, mindkét karomon könyökvédővel, s rójam a betűket a fehér papírlapokra, míg csak ki nem folyik a szemem az asztalra, és vívjak csatát az adót fizetni nem szerető falubeliekkel, aki odaivalósi lévén, tiszteletet nem fog kapni tőlük, csak káromló szavakat, s még apámat is magamra haragítanám, ha arra biztatnám, hogy rám való tekintettel járjon elő jó példával, s legyen első Nagybátoron az adó kifizetésével! Szinte hallom, ahogy gúnyosan mondaná: „Ezeknek? Még Magyarország hazámban is olyan fájdalmas volt az adót kifizetnem, mintha a szomszédom fogóval húzta volna ki a fogamat! Ezeket boldogítsam a koronáimmal, akik boldogtalanná tettek?”

Apám mindenkit utált, akinek akár pénzben, akár természetben fizetnie kellett, így áldott jó tanítónkat, sőt még papunkat is, aki pedig templomba bemenet előtt és kijövet után is abban a tudatában erősítette meg híveit, hogy ha Isten őt Nagybátorra vezette, akkor itt is akar meghalni! Amire apám mindig megjegyezte hazafelé tartva, hogy tiszteletes úr, akár tetszik ez a Jóistennek és a falu népének, akár nem, a nyakunkon akar maradni. Apámnak nagyra nőtt a papulája, s kicsire, szűkösre a gazdagsága. Szegény embernek született, mások földjén szerezte meg az éves kenyérnekvalót, s hiába volt segédlevele, munka híján pénzt keresni még az erdőre is eljárt, s mintha Skóciából pottyantották volna Nagybátorra, keményen fogához verte a garast. Fel is vitte az Isten annyira a dolgát, hogy amikor megszülettem, már jól tejlő fejőstehene volt, meg hízódisznója, és ha e két jószággal rendelkezik a szegény falusi ember, akkor a családja már nem éhez, és a pénz is

jobban jön a házhoz, és persze nehezebben is kopik. És ha nagyon lassan is, de szaporodik. Telik belőle erre is, arra is, s ha apám valamelyik reggel jó lábbal kel fel, akkor fukarság ide, fukarság oda, még biciklink is lehet.

Apám kinézésre Ferenc József császárra hasonlít, azt is mondhatnám, hogy a kinézésével tovább élteti a Monarchia első emberét. Arcra, pofaszakállra, alkatra kiköpött olyan. Ha kölcsönöznék neki akárcsak egy hétre a császár extra tisztii egyenruháját, csákóját, akkor gyorsan elterjedne a híre, és talán Bécsig is eljutna, hogy a Habsburg uralkodó ugyan meghalt, ezek kísérték utolsó útjára, de nem a másvilágra költözött, hanem az Ipoly menti Nagybátorra, mert lehet, őt is érdekli, hogy az a folyó, amelyről addig nem is hallott, valóban hajózható-e? Igaz, az én császárom nem szívesen fogadta el kapott nevét, kezdetben még össze is akaszkodott valakivel lakodalomban. Hiába érezte kinézésének roppant nagy veszélyét, nem volt hajlandó leborotválni a pofaszakállát, mert hiszen ő nem tehet róla, hogy kérges tenyerét leszámítva kiköpött olyan, mint Ferenc József! Meg titkoltan tetszhetett is neki a megboldogult öfelségével való hasonlósága. Engem Pettyesnek nevezett el tanítóm a szeplős arcom miatt, a falu meg apámat Császárnak. Ennyi az egész. Abban különbözünk egymástól a kapott nevünkkel, hogy apám mondhatja nekem, ha fát kell fűrészelni: „Na gyere, Pettyes, a munka boldogít!” Én azonban nem mondhatom neki: „Engem is boldogítana a bicikli, ha egy neve szerint még a skótnál is fősvényebb Császár megajándékozna velem!” De ha mondanám is, ahogy ismerem, az lenne a válasza: „A Császár, ha skót, ha nem, már régen meghalt, de ha még élne is, nem alacsonyítaná le magát a biciklihez! Ezt tudhatnád...”

Anyám, mintha némának született volna, soha nem szólt bele a beszélgetésünkbe. Sem az apám pártjára nem állt, sem az enyémmé. A főzéssel és a kenyérsütéssel volt elfoglalva, meg a fejéssel, meg a napszámos mezei munkával, meg a sok varrással, foltoznivalóval, ha pedig fáradtan leroskadt a székre, el-eldrémmált, és olyankor attól kellett tartani, hogy székestől dől le a konyha földjére, eltöri a kezét vagy az oldalbordáját. Apámnak persze nem is tetszett volna, ha orsó helyett a nyelvét kezdte volna el pörgetni, mert a beszédét még véletlenül sem formálta másképp, csak úgy, hogy azok a bolond csehek! Nyers volt minden szava, nem olyan, mint egy finom császárnéé, akit körülugrálják az udvarhölgyei. Igazában véve nem is nézett ki császárné, csak egy összetöppörödött, kopott öltözékű, kicsiny, de jó szívű falusi asszonynak, akiből apám keménysége folytán harapófogóval kellett kihúzni a szót. Talán a közmondást is mintha apám kedvében járva találták volna ki a tekintélyes nyelvészek, hogy beszélni ezüst, hallgatni arany. Sajnos

hiába hallgat nagyokat az esztendő minden évszakában, szoba-konyhás kicsi házunk nincs belülről arannyal kibérelve. Még ezüstünk sincs mutatóba sem. Úgy viselkedik, mint egy valóságos munkagép, még repeg is, ha egy hétre való nagy fazék bab fő a sparhelton. A hosszú őszi estéken meg olyan kitartással ül a guzsalyán, mint egy magyar királyi huszár a lován, s az orsó is úgy pörög az ujjai között, mint Nagybátor legpletykásabb asszonyának, Pajkosnének a nyelve. Ezért aztán nem is nyitja hozzánk már senki az ajtót, még legközelebbi rokonaink sem, akik korábban a hosszú, néma ülés után, egy nagy sóhajtás eleresztésével annyit mondtak csupán: „No, Póli, mi már elmegyünk!” Anyám meg a szavaival is nagyon fukarul bánva így eresztette el őket: „Menjete!”

Nagybátoron széltében-hosszában nagy volt a zúgolódás, amikor a világ hatalmasai megkérdezésünk és beleegyezésünk nélkül döntöttek rólunk. Mert ezeréves álmunkból valóságosan is egy másik országban ébredtünk fel, amelynek addig nyoma sem volt a térképen. És a megtartásához mintha ránk lett volna szükség!

Most is kitalálta valamelyik prágai nagyokos, alighanem Beneš, hogy ezek a nagybátori jóra való magyarok akkor láttak utoljára csehet, amikor a világháború közös lövészárkaiban vagy bunkerjeiben feküdtek egymás mellett, akkor is nagy szótlanságban, mert nem értették egymást. S ha azóta nem is sok idő telt még el, már hiányozhatnak nekünk. És a hivatalok gyorsan orvosolni kezdték ezt a nagy bajunkat.

Azt eszelték ki számunkra jóakaratóan, hogy Nagybátor közvetlen szomszédságába cseh legionáriusokat költöztetnek a véglegesen Magyarországra költözött földesúr által ott hagyott pusztá cselédházaiba, hogy így juttassák eszükbe naponta falum verejtékező, szántóvető embereinek, napszamosainak, már nem Magyarországon élnek. Persze akármilyen jónak látszik is az elgondolás, nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Nem sokra mennek a telepeseikkel. Tartózkodás és bizalmatlanság nyilvánul meg velük szemben. A nagybátoriak úgy mennek el mellettük, mintha némák lennének és világtalanok. Tudnak róluk, többre meg nem kíváncsiak.

Még arról is csak nehezen jut el hír Nagybátorra, hogy a legionáriusok éjszakai nyugtalanul telnek. Főleg azért, mert közvetlen a csehszlovák–magyar határ közelében telepítették le őket. Arra ébrednek reggelente, hogy elhajtották a teheneik, disznajaik felét. S a nyomok nem az ország belsejébe, hanem a határ másik oldalára vezetnek, ahová a fináncok és a csendőrök nem mehetnek. A legionárius feleségek jajveszékkelő sírásai kedvező széljárás idején Nagybátorig hallatszanak, s olyankor mindig megjegyzi valaki a falunkban:

„Megint meghalt náluk valaki!”

„Érdekes. Senki nem jön hozzánk a halálesetet bejelenteni. Papot se akar senki. Te ezt nem találod különösnek, Pettyes?” – kérdegeti tőlem apám.

„Annak találok, de mit érek vele?”

„Fejtsd meg az okát!”

„Hát jó! Hogy is mondjam csak. A papunkat azért nem hívják oda temetni, mert amit mondana, azt a halott úgyse értené, de még a szegény végtisztességtevő se...”

„Pettyes, azt hiszem, fején találtad a szöveget. Az lehet az egész mögött, amit mondtál. Nem hiába jártad ki a nyolc osztályt!”

S miközben így beszélgetünk apámmal, egyszer az istállóban, másszor fűrészelés közben, az én okfejtésemet teszi magáévá Nagybátor egész lakossága is. A legionáriusok pedig már nem merik álomra sem hajtani a fejüket. Elég egy hangosabb roppanás vagy másféle zaj, már ugranak is ki az ágyukból, s az istállójukban állnak meg, ott vannak-e még az állatok? S amikor riadalmuk ellenére a lovaiknak is nyoma vész, akkor nap is rémület ül a szemükbe.

A tolvajok felismertetik velük, hogy akármilyen szent céllal is telepítették őket a magyarok közelébe, ha meg akarnak maradni a számukra egyre veszélyesebbnek bizonyuló helyen, szerepet kell cserélniük. Nekik kell alkalmazkodniuk a magyarokhoz, nem fordítva, mert hiába az ország neve Csehszlovákia, itt ők vannak nem is akármilyen számbeli kisebbségben. Ezt a nagybátori iskolát látogató tanfelügyelőnek is elmagyarázzák, akivel mindig így kezdődik a beszélgetés:

„Szlovák tanítót küldök nektek!”

„Nekünk azonban nem kell. Nekünk magyar tanító kell. Mert nekünk a nyelvükön kell szót értenünk a magyarokkal” – mondják nyomatékosan a legionáriusok.

„Megbolondultatok? Nem fogjátok fel, hogy nektek itt küldetések van?”

„Miféle küldetésünk?”

„Hogyan magyarázzam meg nektek? Olvashattátok a Bibliából, hallhattátok a templomban, hogy Isten azt mondta kiválasztott népének, menjetek, szaporodjatok, népesítsétek be a földet!”

„De mi nem vagyunk kiválasztott nép!”

„Azok vagytok, szegény istenteremtényei a földnek! Csak másféle értelemben. Ti az új, fiatal országnak vagytok a kiválasztottjai. Annak azonban nincs olyan hatalma, mint az Úristennek, ezért rátok nem az egész földkerekség benépesítését bízta, csak az Ipoly-völgyét! Értitek már, miről beszélek?”

„Most már nagyon is értjük. De kérdezzük tanfelügyelő úrtól, hogy képesek lehetünk-e mi a szaporításunkra, amikor lefekvésünk idején nem az asszonykánkra gondolunk, legyen akármilyen kívánatos is, hanem a szarvasmarhá-

inkra és a lovainkra? Ott vannak-e még az istállónkban, vagy reggel már bottal üthetjük a nyomukat? Kinek van kedve ilyen veszélyeztetett helyzetben az asszonykájához nyúlni? Vagy ahogy tanfelügyelő úr mondta: szaporodni? Még ha kiválasztott nép vagyunk is?”

„Ez is nagy baj, hogy így van! De az még nagyobb, hogy iskola nélkül mi lesz a gyermekeitekből? Elfajzott magyarok lesznek. Ezen nem gondolkoztok, ez nektek semmi?” – háborog a tanfelügyelő.

„Gondolkozunk mi mindenben, még azon is, miért jöttünk ide? Miért lettünk mi kiválasztott nép? Hagytuk magunkat elbolondítani! Nem mi vagyunk itt otthon, hanem a magyarok!” – indulatoskodnak a legionáriusok. „Nekünk kell hozzájuk közeledni. Ezért aztán úgy gondoljuk, hogy a mi gyermekeinknek Velké Bátorovcében lesz a tanítójuk! Az lesz számunkra a legjobb, mert akkor a gyerekeinktől mi is jobban megtanulhatunk magyarul” – mondják ki válaszuk legnehezebbjét.

A tanfelügyelő nem megy velük semmire. Minden feljebbvalójának világvége hangulatú panaszlevelet küld, s az eljut Prágáig is, talán Masaryk köztársasági elnökig is, de onnan sem kap biztatást, senki nem mer a saját fajtája ellen háborút indítani. Ha egyszer letelepedtek a magyar tengerben, tanuljanak meg úszni is, egyébként összecsapnak fejük fölött a hullámok.

Jó tanítóm azt éli meg egy zimankós január végi napon, hogy legionárius szülők verik le botosukról a havat az iskolába lépésük előtt. Az ajtónál sorakoznak az itteni szemnek szokatlan bekecsben, halinanadrágban és báránybéléses kucsmában. A nagybátoriak tudják, kik az idegenek, mégis mintha az égből pottyannának a szemük elé. Földiek ugyanis nem járnak errefelé ilyen öltözékben. Ki is csődül a falu népe a megcsodá-

lásukra. S találgatják véget nem érő kíváncsisággal, mit akarnak a tanítójukkal? Elkergetik Magyarországra? Hogy aztán a maguk emberét ültethessék be az iskolába? Abból azonban nem esznek. Megvédik a tanítójukat, még ha körmöst osztogat is a gyermekeiknek, ők is kaptak a nádpálcával eleget, néha a csillagot is látták, de kibírták, s itt vannak, a verésbe nem halt bele senki.

Annál nagyobb a meglepődésük, amikor azt hallják, a legionáriusok azért jöttek a tanítójukhoz, hogy a nagybátori református iskolába írássák be hatéves korú lánykáikat, fiacskáikat. Pedig gyermekeik nem is reformátusok. Pápisták vagy lutheránusok. Hozhatták volna magukkal az iskolájukat és a templomukat is. Akkor nem keverednének a nagybátori tanulókkal.

Nem sokan lesznek az iskolában, mindössze öten, elvesznek a helybeli gyermekek között, a tanítónknak azonban ugyancsak rángatózik a szeme az idegességtől, mert nem volt elég neki a csehszlovák himnusz körüli hercehurca, a tanfelügyelője előtti magyarázkodás, most itt lesznek a keze alatt a legionáriusok gyermekei, akik mindenről beszámolnak majd a szüleiknek, hogyan telik a napjuk, mit tanulnak, mit énekelnek, hogyan imádkoznak, s hogyan bánik velük a tanítójuk?

S az állásába is kerülhet, ha a keze alá került legionárius gyermekek otthon esetleg a magyar himnuszt kezdik el énekelgetni! Hiába lesz ebben elsősorban a pap a ludas, ami az iskolában történik, azért egyedül csak ő vonható felelősségre! Azért is, ha iskolából hazatérve otthon magyar szavakkal zsongják körül a szüleiket. Sőt, megtörténhet az is, hogy valamelyik gyermek makacsságot mutatva nem akar majd a szülei nyelvén megszólalni! Idáig érve azonban a tanítónk maga is felismeri, hogy rémképeket perget a szeme előtt, s megmossa az arcát hideg vízben.

